

NEMZETGAZDASÁGI SZEMLE.

ÚJ FOLYAM.

1877.

OKTÓBER—DECZEMBER

IV. FÜZE T.

NEMZETGAZDASÁGI ELSŐ REMEKIRÓINK.

I. BERZEVICZY GERGELY EMLÉKEZETE.

Majdnem közbelylyé vált, de azért nem kevésbé találó szólam, hogy a nemzet, mely jeleseit megbecsüli, csak önbecsülésének adja bizonyosságát, s hogy oly népek, a melyek kiváló férfaiak iránt kegyelettel viseltetnek, ez által is tanusítják életrevalóságukat, úgy mint magasb hivatásukat! — Hazánkra való tekintettel e részben nem lehet épen panasz; századok óta egész a mai napig számos, hangosan szóló példánk van arra, hogy a magyart közpályai kitünőségek iránt nemcsak hogy közöny nem vezérli, hanem pietás (némelyek iránt majdnem rajongásig menő tisztelet) tekintetében kevés nemzet múlja felül; sőt majdnem azt lehet mondani, hogy állami úgy mint társadalmi, műveltségi, úgy mint irodalmi élete és eszmeköre egy-egy nagy egyéniség életfolyama és eszmeköre érvényesülési terét, illetőleg processusát alkotja.

S mégis, vajmi hiányosnak nevezhető az ezzel összefüggő biographiai (élet- és jellemrajzi) irodalmunk. Mennyi régi és újabb jelesünknek, hány nagy királyunknak, államférfinak, főpapunknak, törvényhozónknak, tudósunknak, költőnknek életfolyamát, munkásságát, szellemtermékeit stb. fedi sűrű homály vagy vonja el történelmi forrásaink elégtelensége a kellő méltatástól!? Mennyi jeles író s szaktudós különösen tünt le hazánk láthatárán az utolsó száz év folyamában, a ki korának és környezetének szellemi fejlődésére s így közvetlenül az egész nemzetére is befolyást gyakorolt, a nélkül, hogy életének, jellemének és műveinek tüzetesb ismeretével bírnánk;

s azon helyet, mely őt a hazai, sőt talán az általános emberi tudomány és irodalom történetében megilleti, illőképp megjelölhetnők! Sokaknak közölök munkáik egészen feledésbe mennek, könyveik használatlanul, észrevétlenül maradvá elporlanak; a fiatalabb nemzedék az e tekintetben uralkodó kosmopolit iránynál fogva gyakran örömeztőbb nyúl az előtte ismeretes és jórészen hozzáférhetőbb idegen, mint az új után; s igaztalanokká válván saját régi szakembereink iránt, tápláltatják a külföldieknek felőlünk való ugyis felette kicsinylő véleménye, s jelesül azon minden alapot nélkülöző hiedelme, hogy a magyar tudományosság és irodalom nem egyéb mint pusztá eópiája a külföldinek; s hogy mindaz, a mit magyar szakember gondolt és irt azelőtt, gondol és ir a jelenben, csak idegenektől kölcsönzött szellemtelen utánzat.

S mert ez így van, s mivel sem szobrokat megannyi jeleseinknek nem emelhetünk, sem egy a jelzett célnak szolgáló Nemzeti Plutarchal, mely köz- ugy mint eulturai életünknek mintegy szellemi bilanxját nagy históriai egyéniségek alapján, megvonni engedné, nem rendelkezünk: válik szükségessé az, hogy a fenforgó hiány pótlása más módon kísértessék meg, és a magyar tudományosság képviselői közül kiki a maga körében s tehetsége szerint járuljon azon feladat megoldásához, melyre imént utalni bátorkodtam.

Egy ily igénytelen kísérlet az, a melyet, követve több tagtársam dicsérendő példáját (részben fényes sikerű dolgozatait),*) ez alkalommal a nemzetgazdaságtudomány néhány régibb mivelőjének ismertetése s jellemzése tekintetéből előterjeszteni kívánok, s mely talán annál indokoltabb, hogy bevezető szavaimnak több irányban megerősítését nyújtandja, s különösen arra nézve szolgáltat bizonyosságot, hogy a mult század utolsó szakáiban, a Kantok és Rousseauk, a Smithék és Burkek, a Beccariák és Malthusok korában hazánk sem volt egészen hijában egyes állambölcselőknek, nemzetgazdáknak és publicistáknak, a kik a korszellem mű-

*) Milyenek egyebek közt Pauler Tivadarnak a nagy-szombati főiskola jogtanáraitól szóló értekezései; b. Eötvösnek, Toldynak, Tóth Lőrincznek, Wenzelnak, s másoknak egyes elhunyt akadémikusok felett tartott emlékbeszédeik, stb.

veltségi színvonalán állva, a hatalmasan előretörtető tudományos kutatás és rendszerező elmélet magaslatain foglaltak helyet; irataikban és elmetermékeikben a század mélyenmenő eszmemozgalmainak képviselőiként szerepelnek, s tudományos fel-fogás és alkotó erő tekintetében a külföld legnagyobb elméi és rendszeralkotói mellett diszes helyet foglalnak el!

E jeleseink sorában, a mult század végén, kitünőleg Berzeviczy Gergelylyel, és Skerletz Miklóssal találkozunk; s ezek emlékének fölelevenítése, s különösen mint közgazdasági első remekiróinknak közelebbi méltatása az, a mire a figyelmet ez alkalommal felhívni bátorodom.*)

II.

Egyikét a legérdekesb, s kihatásaiban legjelentékenyebb időszakoknak hazánk politikai úgy mint művelődési újabb történetében a mult század utolsó két-három évtizede képezi. Egyfelől államéletünk alakulásában sok egészen új tényező és elem kezd szerepelni; másfelől a nemzet eszmeköre, erkölcsi és praktikus világnézlete nagy változáson megy át; a cultura élén haladó népek érintkezési kapcsain oly soká kívül maradt ország ez elszigetelt állapotából lassanként kiemelkedik, szélesb, mondhatni európai látkört nyer; s azon sokoldalú és szakadatlan behatások alatt, melyeknek e korban kitéve vala, a nemzet ön-helyzetének, s vele szükségcinek és feladatainak helyesb felismerésére jutott! „Egy mély és hatalmas mozgalom (mond egy jeles újabb történetiró), ***) milyen csak ritkán tapasztalható a népek életében, rezgett át a 90-es évek elején a magyar földön. Egy nagy gond és gondolat tölté be lelkeiket a magyaroknak, hazájoknak boldog és fényes jövőt alapítani. Egyesek és testületek, szakférűak és kormányközegek egymást üzték javaslataikkal, tervezeteikkel; — s kétségtelenné lön, hogy da-

*) Értkező e helyütt megjegyzi azt, hogy a jelen irói élet- és jellemrajz alapját és háttérét: „A nemzetgazdasági eszmék történeti fejlődése és befolyása a közviszonyokra Magyarországon“ című akadémiai pályakoszorúzott munkájának „Harmadik Időszak“ feliratu szakasza képezi, a melyre némely általános jellegű részletek tekintetéből az olvasó utaltatik.

**) Springer: Geschichte Oesterreichs (1863) I. 37. s k. l.

czára a hosszú elzárkozottságnak s a régihez való merev ragaszkodásnak, mely az uralkodó osztályokat jellemzé, az újításvágy, meg a politikai felvilágosodás itt is el volt már terjedve s a kor szelleme meg az új eszmeáramlatok hatalmas lüktetései Magyarországot sem hagyták ériutetlenül.“

E mélyen menő mozgalom egyik legszebb eredménye- és gyümölcseként áll e korszakban előttünk nemzeti tudománys irodalmunknak is örvendetes gyarapodása, fejlődése; a mennyiben annak alapjai kiszélesedtek, eszmeköre gazdagabb lett, s benső tagosulata oda jutott, hogy a tudományok több ága egészen önálló lételt nyert, egyes kiváló fők nehéz közjogi, politikai és nemzetgazdasági feladványokkal tüzetesen kezdtek foglalkozni, szóval az eddig majdnem kizárólag dominált szépliteraturai, történelmi és nyelvészeti dolgozatok mellett a bölcselkedő szellem komoly kutatásainak eredményeit is felölelő irodalom számos figyelemre méltó termékei láttak napvilágot.

Ezen talajban gyökeredznek, s ebből fejlődnek eszméi és tanai azon kiváló férfunak, a kinek irói jellemrajzát a következő sorokban adni megkísértjük; s a ki mint elméleti és mint praktikus irányu államgazda egyaránt pályatörő szellemeink egyikének joggal nevezhető: Berzeviczy Gergelynek.

III.

Berzeviczy Gergely Nagy-Lomnitzon 1763. évi június 16-án született, s származott egy a XIII. században Tirolból betelepített családból, mely Szepes- és Sárosmegyékben birtokos. Atyja (Sándor), ki tudományosan mivelt férfiú volt, 1772-ben elhalálozván, B. neveltetése anyjának, a nagyhirű Horváth Imre szepesmegyei alispán nemeslelkű nővérének vezetése mellett történt, s pedig oly sikerrel, hogy a tehetséges ifju a kés-marki evang. lycaeumon tanulmányait kitünően befejezván, már fiatal korában Vay István, valamint nevezett rokona Horváth alispán oldala mellett széleskörű s figyelmetkeltő tevékenységet fejthetett ki. A nyolczvanas évek elején vagyis 1783-ban ügyvédi oklevelet nyervén, a rákövetkező évben tudományos kiképeztetése végett külföldre ment, s (különösen a göttingai egyetemen) történelmi és államtudományi szakok tanulmányozá-

sára adván magát, főleg az akkor ott működött nagyhirű tanároknak: Schlötzernek, Pütternek, Meiners- és Spittlernek előadásait hallgatta szorgalommal; de nem mulasztva el egyidejűleg nyelvekkel, sőt zenével is foglalkozni, s az általános felsőbb műveltség minden elemeit elsajátítani. Az 1785-ki évben Berzeviczyt Franciaországban és Angliában találjuk, még pedig több jelességgel, s névszerint az akkori osztrák-magyar nagykövettel R e v i c z k y v e l, a korsikai tábornokkal P a o l i v a l, a hirneves természettudóssal B a n k s s a l való érintkezésben. Ez időben a szabadkőművesek közé is felvétette magát, s külföldi utjából való visszatértekor József császárnál kihallgatáson volt, s a tehetségek felismerésében köztudomásilag élesszemű uralkodó által a közszolgálatba való lépésre buzdítván, 1787-ben a m. kir. belytartóságnál fogalmazó-gyakornoki minőségben csakugyan alkalmazást is talált. 1791-ben B. mint „távollevők követe“ (Ablegatus Absentium) jelent meg az országgyűlésen, az evangélikusok pesti gyülekezetén pedig mint egyházkerületi küldött, mely két állásban tágkörű összeköttetésbe jutott az ország számos kiváló szakemberével, írója és publicistájával. Az 1795-iki évben hivatalos állásáról lemondva, rokonával Bezeviczy Teréziával, egy magas műveltségű nővel, házassági frigyre kelt, s jószágára visszavonulva, kizárólag a tudományokkal s közgazdasági munkálatokkal foglalkozott. Ezeknek egyik eredménye az 1797-ben közzétett (s Löcsén nyomtatott) kitűnő dolgozat „De Industria et Commercio Hungariae“ (1802-ben németül is kiadva Weimarban „Ungarns Industrie und Commerz“ czim alatt *), meg több rendbeli kisebb értekezések valának, melyeket ez időben külföldi tudományos folyóiratok számára készített. E dolgozatok alapján Berzeviczy a göttingal tudós társaság tagjává választatott meg, s ez irányban Németország számos nagynevű szakférfiával folytatott levelezés s bensőbb irodalmi viszony B.-t századunk elején a tudományosság egyik legismertebb képviselőjévé tette.

E kiválólag elméleti irányu munkásság mellett azonban a hazai k ö z ü g y e k s társadalmi meg közgazdasági érdekeknek

*) A német kiadás jelesül R u m y fordítása szerint a Hildt-féle „Neue Zeitung für Kaufleute, Fabrikanten und Manufacturisten“-ben jelent meg, s a fentidézett könyvalakban e folyóiratból á t v é v e tétetett közzé.

figyelmes szemlélője, részben előmozdítója is volt Berzeviczy. 1801-ben a tiszai ágostai hitvallásu egyházkerület felügyelőjévé választatván meg, e tiszttel egészen haláláig, vagyis 21 éven át a legnagyobb buzgóság- sőt önfeláldozással viselte; hitfelekezetbelieinek egyházi és iskolai ügyei körül fáradhatatlan tevékenységet fejtett ki; hosszabb időre terjedő utakat tett s nem egy alkalommal járt el az ez időben gyakran felmerült sérelmes ügyekben részint a királyi kormányzéseknel, részint magánál a fejedelemmel. Általa szerkesztetett az ugynevezett „*Evangelica Coordinatio*“, a protestáns egyház szervezete és jogviszonyaira vonatkozó szabályok gyűjteménye, melyet az illető egyházkerület kötelezőleg el is fogadott, s mely időközönként átdolgozva s a módosult viszonyokhoz alkalmaztatva, az ágostaiak tiszai egyházkerületében lényegében még a legújabb időben is alapszabályzatul szolgál. Praktikus irányu törekvései ez inkább eszményies célzatu fáradozásokkal mindig karöltve jártak, s talán nem egészen igazolatlan e tekintetben, ha őt részben *Széchenyi* egyik elődjének nevezzük. Ez utóbbi irányban ismeretes egyebek között, hogy egy időben családi birtoka határain turfát találván fel, ennek használatát háza körében meghonosította, s 1803-ban Schedius tanár „*Zeitschrift von und für Ungarn*“ czimű folyóiratában szélesb körökben való alkalmazásra is ajánlotta. Másfelől meleg érdeklődéssel viseltetvén a magyar jobbágy-osztály súlyos helyzete iránt, módokról és intézményekről elmélkedett, hogyan lehetne azon segíteni, s az oly égetőnek felismert kérdés megoldását előkészíteni. Ez utóbbi célra írta B. a „*De Conditione et indole rusticorum in Hungaria*“ czimű értekezést, a mely egy ideig az akkori szigorú censura miatt napvilágot nem láthata, de *Máriássy József* buzgólkodása folytán és közvetítésével (állítólag szerző tudta s belecgeyezése nélkül) Löcsén 1809-ben mégis kinyomatott, sőt 1816-ban a *Hormayr-féle* „*Archiv für Geschichte, Geographie, Staatskunde und Kriegswissenschaft*“ czimű folyóiratban német nyelvre fordítva is megjelent, s szélesb körökben feltűnést okozván, egyebek közt barátjának *Kazinczynak* egy értekezésére szolgáltatott alkalmat, a mely utóbbi szintén *Hormayr* folyóira-

tában tétetett közzé és Berzeviczy egynémely tételeinek helyreigazítását tartalmazta.

Elismert tehetségei s tekintélyes nevének daczára a politikai élet nyilvános küzdterén nem igen nyilott pálya B. számára s (mint egy vele vérrokonságban álló kéztöli feljegyzésekben olvassuk) az 1802-től 1812-ig tartott országgyűlésekre szabadelvűsége és hitfelekezeti viszonyai miatt Szepesmegye részéről egyszer sem küldetett követül; valamint másfelől nem tagadhatni azt sem, hogy a messze látó s szellemdús férfiú eszméi s főleg közgazdasági elvei oly mérvű figyelemre és méltatásra nem találtak, mint azt mind önmagokban, mind különösen a haza akkor súlyos anyagi állapotaikra való tekintettel megérdemelték!

Az orosz-porosz-francia háború idejében, vagyis 1807-ben B. Lengyelországba, névszerint Varsóba, később Danzigba utazott, hogy régóta táplált kedvencz eszméjének: egy magyar éjszakeurópai kereskedési forgalomnak, esélyeit és kilátásait közvetlenül tanulmányozza, s magának a kellő tájékozottságot megszerezze. E hosszabb időre terjedt útnak egyik irodalmi gyümölcse voltak azon úti naplótöredékek, melyek előbb egy berlini hirlapban és később a „Vaterländische Blätter für den oesterreichischen Kaiserstaat“ czimű folyóiratban Bécsben jelentek meg, s a szerző ép oly alapos szakműveltségéről mint észlelői tulajdonairól tanuskodnak.

A következő években Berzeviczy a Napoleon által célba vett s világkereskedelmi tekintetben nagy horderejűvé vált ugynevezett e o n t i n e n t á l z á r r e n d s z e r hatásának tanulmányozására adta magát, s oly erőszertettel mélyedt el e kérdésbe, hogy egy pályafeladatot tűzött ki e tárgyban, a melyben az európa-ázsiai világforgalom kifejtése, főleg történelmi és statisztikai szempontból követeltetett, s kimondatott, hogy a pálya-kérdést kitűző a beérkezendő dolgozathoz az államgazdasági és kereskedelempolitikai részt maga szándékozik hozzácsatolni. Így jött létre B. második, nagyobb jelentőségű dolgozata „Ansichten des asiatisch-europäischen Welthandels, nach dem jetzigen Zeitbedürfniss“ melyet 1808-ban Pesten az Eggenberger-féle könyvkereskedés hozott forgalomba; s részben a sokoldalú ismereteiről híres

hazánkfőának Rumynak közremunkálásával készült; később (vagyis 1817-ben) pedig gróf Desscwffy által magyarra fordítva, a „Tudományos Gyűjtemény“ czimű folyóiratban megjelent.

Említettük már fentebb, hogy Berzeviczy 1802 óta bel- és külföldi folyóiratok szorgalmas munkatársa lett, s többrendbeli kisebb nagyobb értekezésekkel gazdagította a publicistikus irodalmat; fájdalom nem hazai nyelven, hanem legnagyobbrészt németen, mint a melynek teljesb mértékben volt birtokában, s talán azon okból is, hogy dolgozatai a külföldön gyorsabban terjedhessenek, s az idegen szakszerűfiak figyelme ez uton is nagyobb mérvben vonathassék hazánkra. — E dolgozatok közül főbblig a következőkre utalunk:

Első sorban a Göttingában megjelenő „Magazin für die Geschichte, Statistik und Staatsrecht des österreichischen Kaiserstaates“, 1806-ik évi folyamában a következő értekezések: „Bruchstücke über den Zustand der Bauern in Ungarn“; továbbá „Ueber den ungarischen Reichstag von 1805“, és „Ueber die ungarisch-nordische Handelsgesellschaft“, mely utóbbi állítólag a nevezett folyóirat szerkesztőjétől Berzeviczy szó- és írásbeli közleményei szerint szerkesztetett. 1820-ban a „Weimarer Oppositionsblatt“ czimű folyóiratban „Beiträge zur Geschichte der neuesten Bedrückung der Protestanten in Ungarn“; az 1821-ben közzétett „Nachrichten über den jetzigen Zustand der Evangelischen in Ungarn“, mely egy általa már 1803-ban névtelenül kiadott hasonló czimű dolgozat mintegy szélesb alapon való kibővítését képezi, különösen a külföldön nagy figyelmet ébresztett, és úgy mint az 1806-ban kiadott műve „a jobbágyok állapotáról“ szavabadelvűbb hazai körökben nagy elismeréssel fogadtatott, sőt az 1825/27-ki országgyűlésen a tárgyalások folyamában egyik alapul is szolgált. Ugyan ez irányban mozog Berzeviczynek „De prohibito transitu Catholicorum ad Ecclesiam Evangelicam“ (évkelet nélkül) megjelent irata; míg kiadatlan kéziratok között egy rendszeresb munkát találtatott a „magyar katonai rendszeréről“ czim alatt, sőt állítólag egy nagyobb politikai mű is létezett, melyben a szerző gazdag élettapasztalatainak s tudományos elmélkedései-

nek mintegy publicistikus összefoglalását kísérlette meg; de csak halála után való közzétételre vala rendeltetve; s politikai nézetei s eszmekörének nyíltsággal, de hazafias szellemben való manifestációjául szolgálndott. *)

Jellemét s közéleti pályáján való magatartását illetőleg, Berzeviczy széles látkörű és minden közügyért melegen buzgólkodó, gyakorlati és elméleti irányban egyaránt sikeres tevékenységű, kora műveltségi színvonalán álló férfiú volt. — Nevelésőüél fogva erősen hajlott ugyan a német ség felé; írni is többnyire németül és latinul szokott; mindez azonban legkevesbbé sem tartóztatta vissza a nemzeti nyelv és a hazafias czélok és aspiratiók szem előtt tartásától és magasra becsülésétől, a mit egyebek közt több megyében (melynek táblabirája volt) tanusított buzgó tevékenysége s fáradhatatlan eljárása hazai ügyek előmozdítása körül, valamint azon bensőbb viszony is bizonyít, melyben Kazinezy Ferencz czel, gróf Dessewffy Józseffel, s a hazai irodalom sok más akkorbeli kitűnőségével állott, s mely házat és családköröt nem egyszer tette e körök keresett központjává. — B. e mellett (egy idegen ajku életírója szerint) a humanitás s komolysággal párosult szelidség és szerénység példaképe volt; gyűllölte a rend és rangi előítéleteket; meleg szószólója volt az igazságnak és szabadságnak, melyért szóval és tettel, írásban és beszédekben küzdeni feladatának tekinté. Írói jellemére nézve (mint már említők) határozott rokonszenvet tanusított ugyan az idegen irodalmak és műveltség iránt, s egyike azon hazai tudósainknak, kik századunk elején (részben az akkori viszonyok saját szerű alakulása folytán is) a tudományt előkelőleg német nyelyen művelék, s hazánk szellemfejlődési kapcsolatba hozatalát a külfölddel ily alapon igyekeztek létesíteni, s a kik

*) Nem lehet itt említés nélkül hagyni, hogy Berzeviczy még egy „Politisch-Kirchliches Manch Hermacon” című munka szerzőjének is tartatik, a mely munka a 90-es évek elején szerű, hely és idő megnevezése nélkül tétetett közzé; s vallásegyházi-, közjogi-, törvénykezésjogi és (részben) nemzetgazdasági elmefuttatásokat tartalmaz az akkori állapotok felett, s némi vonatkozással látszik írva lenne azon reform feladatokra, a melyek az 1790/91-ki országgyűlés által ez irányban kiküldött bizottságok által voltak tárgyalndók illetőleg megoldatásra előkészítendők.

közül csak Eugelre, Rumyra, Sehediusra, Windisehre, meg Schwartznerre utalunk; de e mellett hazai kötelességeiről sem feledkezett meg, s nem szolgáltatott okot arra, hogy igazoltnak tekintessék egy osztrák életirójának azon állítása, hogy B. a magyarok irodalomfejlesztési és nyelvterjesztési törekvéseit a culturára nézve hátrányos s a nemzetre nézve elszigeteltségre vezető irányzatnak tartotta.

Egyéb viszonyaira nézve még azt említjük fel, hogy Berzeviczy házasságban nemzett kilencz gyermeke közül csak egy (Berzeviczy Titus, szül. 1809-ben) maradt életben s ért el magasabb kort; hogy érintett irodalmi művein kívül B. számos felterjesztéseknek (melyek protestáns sérelmi ügyekben a kir. udvari korbátnoksághoz, vagy közvetlenül a felséghez voltak intézve) vala szerkesztője; s hogy házköreeazon, akkortájt ritkább kört képezé hazánkban, melyben a külföldi tudományos és folyóirati irodalom jobb termékei mindenkor fel voltak találhatók. 1822-iki febr. 22-én bekövetkezett (aránylag kora) elhunytát számos barátai és széles ismeretségeköre mélyen gyászolák; legfőképen pedig hitfelekezetbeliei, a kik Berzeviczyben a magyar protestáns egyház egyik leghőbb, leghuzgóbb, sőt alig pótolható szószólóját és támaszát veszítették; míg általános hazai szempontból nagy csapásnak tekintethetik, hogy a B. halála után csakhamar bekövetkezett élénk reform-korban és átalakulási mozgalmak közepette, a nemzetnek nélkülöznie kellett szavát és tanácsát egy oly férfinak, ki széles műveltsége, modern-európai felfogása, bő tapasztalatai, s helyes, practikus s publicistikus tapintatánál fogva egyike vala kétségtelenül azoknak, a kik a közdolgok menetére helyes irányban befolyjni első sorban lettek volna hivatva.

IV.

Forduljunk immár Berzeviczy főbb dolgozatainak, s jelesen közgazdasági iratainak elemzéséhez. Ezek között kétségtelenül legkiválóbb helyet a „De Industria et Commercio Hungariae“ című munka foglal el; melyben 10 fejezeten át Magyarország gazdasági állását és viszonyait ép oly beható elmeéllal, mint alapos szakműveltség és a részletekbe menő tájékozottsággal elemezi, s egyidejűleg általános nemzetgazda-

sági nézeteinek is kölcsönöz kifejezést. — Ez utóbbi tekintetben kiváló része B. könyvének a tizedik vagy utolsó fejezet, a melyben e czim alatt „Theorematum quedam Oeconomiae Politicae“ túlnyomólag elméleti irányban s mintegy alapnézeteit, néhány főtételben összefoglalva, a következőkre utal:

„A műveletlen népek szükségletköre szűk és fejletlen; de tágul és növekedik azon mértékben, a melyben a testi és lelki erők, tudomány és képzettség terjednek és fejlődnek, s az embert minden egyéb teremtmények fölé emelik. — Művelődés és szükségletk vezetnek lassanként műiparra és kereskedelemre, a melyekkel kapcsolatban egyfelől a népesség növekedése, másfelől a belső államerők kifejlése jelentkezik. Ipar és kereskedelem ismét élesztőleg hatnak vissza a szellemerők és a természetkincsek értékesítésének fokozására, szaporítják a vagyonosságot, sokszorozzák az emberi lét kényelmeit, s lettek jó részben tényezői annak, hogy Európa, daczára annak, hogy a legkisebb világrész, az egész földkerekség uralmára tett szert, s hogy már a leghatalmasb fejedelmek is szükségükben a kereskedelem és ipar képviselőihez, a pénzemberekhez folyamodnak, majd tanácsért, majd egyenes pénzübeli segélyért. — Minden országnak tehát, mely nem akar szegény és gyámoltalan maradni, kereskedelemre és iparra kell határozottan törekednie szert tenni, annál is inkább, mert még politikai súly és tekintély is csak ezen az uton érettetik el biztosan.

Iparosság és kereskedelem nem államilag, hanem szabad vállalkozásból ered; forrása az üzleti szellem és a szerzésvágy; s hatósági parancs vagy rendelkezés által soha nem létesíthető. A kereskedelem ezerágú és ezerirányú összeköttetései vel az egész világot átkarolja; mindenüvé behatol; mindent magának alávet; s ép azért ereje oly nagy is, hogy korlátoló rendszabályokat, megkötő intézkedéseket nem tűr; helytelen állami beavatkozást hatálytalanná tesz; a miért az lesz feladata az államhatalomnak, hogy az ország ipara és kereskedelme természetes irányát és menetét felismerje, támogassa, akadályaitól felmentse; őrizkedjék ellenben erőszakokodás és mesterkedő intézkedésektől, súlyosan terhelő adóktól, tilalmak és forgalomnehezítő rendszabályoktól, a melyeknek

vagy semmi eredményök se lesz, vagy pedig az, hogy a természetes fejlődés meglankasztatik, a productiv erők megbénítatnak, a szívós magánérdek a közérdekkel harcra hivatik fel, s a nemzet mindazon áldásoktól megfosztva marad, melyek a szabad munka és szabad forgalommal karöltve járnak. Óvakodjék különösen a kormány az ország terményeinek egymás közt meg a külföld termékeivel való szabad kieserélését akadályoztatni; ne tévessze soha szem elől azt, hogy minden jogos kereskedelmi ügylet mindkét félre nézve előnynyel jár; s hogy e szerint a külföldi nyereségének akadályozása a hazai üzletemberek nyereségét is lehetetlenné teszi. A helytelenül kezelt vámrendszer, mely az árúk szabad be- és kivitelét szükségesen túl korlátozza, a termelő erőkre, sőt még az államkinestárra nézve is káros; megmértelyzi a nép erkölceit; meghasonlást hoz az emberek kedélyébe s polgári kötelességérzetés privát önzés közt folytonos összelltközéseket teremt.

Nem virágozhatik azonban sem ipar, sem mezei gazdaság, sem kereskedés, a hol a nép alsó osztályai elnyomott állapotban sinlődnék; mert ily országokban a termelvények fogyasztása felette csekély, tehát kelendősége is elégtelen; az ösztön haladásra, javításra, bővebb productióra hiányzik; s még a felsőbb osztályúak vagyonossága sem nyugszik biztos alapon, mert hiányzanak gyökerei.

Nem minden vidék vagy állam képes magában mindent termelni; a természet egyiket erre, a másikat amarra képesítette különösen; ennek folytán vidékek és országok egymásra vannak utalva, s valamint benn az országban egyik osztály és foglalkozásnem a másokban, ugy nemzetek és nemzetek csak kölcsönös szabad érintkezésben egészithetik ki egymást, s válhatnak egymásra nézve igazán hasznosakká, sőt nélkülözhetetlenekké. (Caput VII. pag. 6.)*

*) „Ea est (mond B.) providentiae omnipotentis clemens sapientia, ut quaevis natio, quaevis provintia, suam propriam habent facultatem, propriam abundantiae speciem; ut unius abundantia subveniet alterius inopiae, et vice versa; ut haec ipsa diversitate in partibus et harmonia in toto, mutuus regnorum et gentium nexus necessitate provocetur; neque ulla re magis felicitas provinciarum promoveatur, quam libera, ab omni coactionis aggravamine immuni, existentiam suam meliorandi facultate.“

A hol a föld és a nemzeti talaj elég termékeny, a természet adományai bőségesek és változatosak, a népesség sűrű és anyagilag jólétnek örvendő, s e mellett ipar és kereskedelem virágzik, tudományok és művészetek honosak, s hol mindez valóban bölcs, belátó és szabadelvű kormány vezetése alatt áll: ott van igazi államgazdagság, a melyet még „az ország termékei, eszközei és erői össz-sommájának” is nevezhetni.

A státusalkotmány ezéjja nem lehet más, mint az emberek jóllétének fensőbb s teljeseb mérvbeni megvalósítása; ennek elérésére mindenekfelett személy- és vagyónbiztosság, részrehajlatlan igazságszolgáltatás, meg oly nemű köz- és állami intézmények szükségeltetnek, melyek által a kereset és ipar elősegítettik; a polgároknak szunnyadó productiv erők kifejlése kellőleg támogatattik; s mindaz létesítettik, a mi az állambanvaló létezést az emberekre nézve kedveltté kényelmessé és vonzóvá teszi.“

Hogy Berzeviczy ez egész eszmeköre az ép akkor érvényre emelkedő „Smithianismus” tanain alapszik: szükségtelen is mondani. Ugyan e theoria elveire találunk B.-nél a nemzetgazdaság alapfogalmait illetőleg. Így például egészen Adam Smith szellemében utal Berzeviczy arra, hogy a népek gazdagsága nem pénzben, hanem a különböző javak és termékek lehető legnagyobb bőségében és változatosságában rejlik; a mi (szerinte) csak ott lehetséges, a hol műszorgalom, értelmiség, fejlett mezeti gazdaság, és élénk forgalom létezik, a minek folytán B. nemzetvagyonosság alatt tulajdonkép „össz-sommáját kívánja értetni minden előállított termelvények és árúknak, meg mindazon eszközök- és erőknek, a melyek segélyével államok anyagilag hatalmassá s virágzóvá, a polgárok pedig elégtelteké és boldogokká lesznek.“ — A tudomány alapkategóriájára, az értékre nézve közelebbi elemzés B. könyvében nem foglaltatik, de ott, a hol a kereskedői nyereségről beszél, már egészen Ricardo értéktheoriája szellemében a ritkaság momentumát is hangsúlyozza, arra utalván, hogy az emberi jóllét eszközei és tárgyai tekintetében igen nagy inger azok ritkaságában rejlik. — A pénzt illetőleg B. helyesen nevezi ezt érték- és ármérő jószágnak, mely a köz- és for-

galmi életben a csere fogauatositása- és a jószágárak meghatározásának nélkülözhetlen közege; s mely rendszerint oda vonul, a hol termelvények és javak bőségesen léteznek, s így ott is mindig elégséges mennyiségben lesz meg, a hol éppen arany- vagy ezüstbányák nincsenek.

A pénz (mond B. még) „nem igazi államvagyonosság, hanem ennek csak jele és mutatója; Spanyolország, mely amerikai fémhányáinál fogva magát oly gazdagnak tartotta, rövid idő alatt, daczára kincsébőségének, elszegényedett, s aranya meg ezüstje Angliába, Frankhonba és Hollandiába folyt; s hozzá teszi: „in Hungaria et Transsylvania ditissimae auri et argenti fodinae; an nos faciunt divites“?! Gazdagoknak vagyunk-e nevezhetők mi magyarok és erdélyiek, kik oly gazdag arany- és ezüstbányákkal dicsekedhetünk.“

A közgazdasági foglalkozások megoszlását a három főág: mezőgazdaság, műipar és kereskedelem szerint határozza meg, az elsőt status productivusnak, a másikat status formativusnak, és a harmadikat status permutativusnak nevezvén; mindegyiknek rövid, de élesen megkülönböztető jellemzését adja, s mindenikre nézve kijelöli a helyet, melyet az a népek gazdaságában elfoglal, és a feladatot, melyre hivatva vagyon.

A pénzforgás jelentőségét erősen hangsúlyozván, némileg merkantilisztikus reminiscentiák befolyása alatt látszik állani; éppen úgy, a mint más irányban meg meleg szószólója a a sűrű népességnek, a melyben az államok ereje és hatalma egyik legfőbb tényezőjét véli rejteni; s a mivel csak azt árulja el, hogy ő is úgy mint kortársai majdnem kivétel nélkül (külföldön úgy mint belföldön) a korát domináló Sonnenfelsianismus eszmekörében mozgott s a Malthus-féle tan (mely két évvel később keletkezett)*) még átalakító és fogalom-tisztázó hatását az európai közgazdasági felfogásban még nem gyakorolhatta.**)

*) Az 1798-ban megjelent classikus: „Essay on Population“ című munkában fejtve ki.

***) Magyarozatánál szolgál ennek Berzeviczynek, mint magyar államgazdának állása, illetőleg hazája e részbeni speciális helyzete, a mely ép a rendkívül gyér népesség miatt kellőképp ki nem fejlődhető productiv erők elégtelensége miatt egyenesen kedvezőtlennek volt nevezendő.

Figyelmet érdemlő mozzanat B. elméletében még, hogy ép oly formán, mint korunk két elsőrangú szakférfia, Stuart Mill és Roscher tanár, többször helyesen utal arra, hogy mily nagy jelentőségű tényező a közgazd. életben a szokás, s az ezen alapuló kifejlése a szükségleteknek és életmódoknak, melyre a kormányok és a társadalmi rendszabályok nem, de igenis az idők szelleme, meg az emberek művelődése a századok folyamában bír változtatólag hatni. „Consvetudo (mond B.) abit in aliam naturam; mutantur regiminis formae, mutantur principia, Consvetudinum necessitates tamen manent sub diversis licet formis; nec potest haec alterare regiminis potestas“ stb.

V.

A mi a munka gyakorlati irányu részét illeti, ez (kiváló tekintettel mindenütt hazánkra) a következő fejtegetéseket tartalmazza:

Először is Magyarország természetadományokbani bőségét emelvén ki, azt mondja Berzeviczy, hogy ha hasonló mértékben örvendene képességei kifejtettségének és culturának, önnön erejéből emelkedhetnék első rangú európai állammá. — Földművelési viszonyainkat érintvén, találóan utal arra, hogy néplünk, s különösen a paraszt-osztály, a fejletlen ipar és a hiányzó pénzforgalomnál fogva nagyjórészt siralmas szegénységben sinlődik: egy évi rossz termés is már a legsúlyosb nyomort idézheti fel; az emberek ennek folytán sok tekintetben igazi nomád módon élnek, azaz majd fulasztó bőségben, majd a legnyomasztóbb szükségben. — Nagy baj hazánk közgazdaságában továbbá az, hogy nincs arány termelés és fogyasztás közt; a mennyiben sokkal több állittatik elő, mint szükségeltetik; a minek következése az, hogy a termelvényeknek kelendősége és ára nincsen; és így az okszerű s belterjesb gazdálkodásra való átmenetel szerfelett meg van nehezítve. — E bajoknak orvoslására B. mindenekfelett a népesség szaporodását és sűrűsbödését, továbbá nyerstermékeink minél szabadabb kivitelét, meg a fogyasztás és forgalom minél akadálytalanabb kifejlését tartja szükségesnek; s azon a tudománynak még ma is egyik sarktételeként képző eszmét fejezi ki, hogy üstermékek tekintetébeni export-ti-

l a l m a k vagy korlátolások egyenesen rosszalandók, mert bőterméskor a jószág árának mesterséges csökkentését okozzák, s a fölöslegesnek kimenetelét lehetetlenné teszik; szűk termés idejében pedig azért helytelenek, mivel ekkor az országban levő magasb termény-árak maguktól is akadályozzák a túlságos kivitelt; tehát ily szabályzó intézkedések egyenesen feleslegesek.

Az egyes gazdasági iparágakra térve át, panaszosan említi Berzeviczy az azokban tapasztalható hátramaradást, melynek egyik fő okát a megkívántatott szakismeretek hiányában véli rejleni; — egy másik nagy visszásságnak pedig nevezi azt, hogy a magyar főuri osztály nagyjából külföldi cikkek tömeges bevásárlásán alapuló egyoldalú fényűzésnek adja magát oda, s ez által mellőztetvén a belföldi készítmények, a hazai iparosság kifejlése megnehezítettetik, s daczárának, hogy a gyártás és nemesítő foglalkozás oly sok előfeltételének birtokában vagyunk, a műipari vállalatok felvirágzása egyenesen lehetetlenné lesz. Pedig (teszi hozzá) a józan határok között megmaradó fényűzés, s azon bővebb költekezés, mely belföldi produktumokra irányul, s mely belső vagyonosodás eredménye, nem volna káros, sőt több irányban egyenesen lendítő hatása.

Az e kérdéseknek szentelt III-ik fejezetben Berzeviczy arra is utal még, hogy jogtalanul neveznek bennünket rest és tétlen nemzetnek; hogy Magyarországon is van vállalkozási szellem és kedv, ott hol tisztességes keresetre kilátás nyílik; hogy egyes vidékek bizonyos termelvényeket kitűnő minőségben és bőven állítanak elő, például bor és szesz, vas és gyolcs, szappan és állati termékek, kézművek és közönséges fuvarszerek stb. tekintetében épen nem állunk alacsony fokon. Legrészletesebb fejtegetései Berzeviczynak azonban a kereskedelemre és az ezzel összefüggő vám- és közlekedési ügyre vonatkoznak (művének IV—IX-ik fejezetében), mely irányban sok még ma is kétségtelen értékkel és jelentőséggel bíró igazságoknak kölcsönöz kifejezést. Mindenekelőtt ugyanis felemlíti, hogy a magyar kereskedelem és közgazdasági élet középpontja Pest, a melyből az kisugározva az egész országot eleven mozgalomba hozza. Jelzi azután kereskedésünk egyes világtájak szerinti

irányzatát, kivitelünk és bevitelünk főbb pontjait; s egyebek közt panaszosan említi, hogy éjszak felé való forgalmunk kelletinél sokkal csekélyebb; Németország felé nyers termékeink azért, mivel Ausztria azon iparárúkat bejönni nem enged, nem mehetnek; borunk, állattermékeink kivitele ugyan ez okból lankadó, és így közgazdaságunk fejlődése sok akadályba ütköző.

Utal továbbá arra, hogy Magyarország az osztrák birodalmi kereskedési politikában az őt megillető nyomtatókkal nem bír; csak úgy tekintetik, mintha Ausztria provinciája vagy ép gyarmata volna; s hogy e saját szerű vámpolitikai rendszer egyik alapelve az, hogy az osztrák gyár-
ipar érdekében Magyarország ipari fejlődése nehezítendő; a másik, hogy a magyar nyerstermékeknek, melyekre az osztrák fogyasztóknak és iparosoknak szükségök van, külföldre való szállítása megakadályozandó; és végül, hogy a magyar kereskedés a külfölddel való közvetlen érintkezéstől távol tartandó, s csak ausztriai kereskedők által közvetített legyen; s hozzáteszi „*quanta et quam eximia oportet esse dona, quibus alma Natura hoc Regnum liberalissima manu ditavit; cum penes destructivum illud systema, tot annorum usu inveteratum, Hungaria, naturalium suarum virium robore, non tantum se ipsam conservare in hoc quem cernimus Statu sed et sororiis provinciis tantum opitulari potuerit.*“ *)

Ugyan e szakaszban panaszosan említi fel B. azt is, hogy az osztrák kormány (mely a kifelé irányuló forgalmi politikát kizárólag ragadta magához), kereskedelmi szerződések által sem iparkodik hazánk érdekeinek kielégítésére, és így Magyarország idegen országokkal való kapcsolatba jutása lehetetlenné van téve. A VI-ik fejezetben részletesen értekezvén a vám különösen az ugynevezett harminczadi vámrendszeréről (mely a köztünk és Ausztria közt akkor fennállott közbenső vámvonallal állott összefüggésben) rajzolja Berzeviczy e rendszer árnyoldalait, hazánkra nézve faggató, minden haladást feltartóztató intézményként való hatását, s kifejti azt is, miként emelkedtek a vámmilletékek különböző címeken és

*) L. Caput VI. pag. 58.

alkalmakból a velök kapcsolatbáhozott adókkal, az osztrák kormány intézkedései folytán és a mi kárunkra folyton magasabbra; mint emelték panaszos hangjokat több ízben és mindig sikertelenül a karok és rendek az országgyűlésen e helytelen eljárás ellen, a mely az ország összes forgalmára ónsúlylyal nehezedett. Ugyan e szakaszokban (V-ik sz.) kifejti B. nézeteit a kereskedelmi mérleg felől, elmésen czáfolván azokat, a kik Magyarország forgalmát activnek és a közvagyonot fokozónak mondják, s azt hirdetik, hogy minden osztrák készpénz hazánkba foly, s ez utóbbi szemlátomást gazdagodik; kiemelvén azt, hogy mindezeknek épen ellenkezője tapasztalható Magyarországon, hogy a kereskedelmi bilanx kedvező állása csak látszólagos; hogy pénzkészletünk mindenféle fizetések alakjában Ausztriába és a külföldre foly, s legnagyobb részében a hazának szegénység uralkodik, a mi onnan is kitetszik, hogy a lakosság az adókat alig bírja fizetni, az exekutiók napirenden vannak, a hátralékosok száma meg se mondható, s végül hozzáteszi: „hogy az osztrák pénz Magyarországon csak átfut, s anyagi állapotunk sokban hasonlít egy aszkórbán szenvedőéhez, kinek a reza pirossága csak a testében fészkelő veszélyes bajnak külső symptomája.“

A VII-ik fejezetben foglalkozik szerzőnk azon általunk már fentebb jelzett s a modern közgazdaságtan egyik legszebb vívmányát képező tételeknek megalapításával, hogy a gondviselés minden országot külön-külön hivatással látván el, a népek, termelvényeiknek békés kicserélése alapján egymás kiegészítésére utalvák; s azután vonatkozással Ausztriára és hazánkra, ép oly formán, mint harminczhat évvel későbbben a legnagyobb magyar államgazda gróf Széchenyi az ő „Stádium“, című művében tevén, azt hangsúlyozza, hogy a két ország anyagi érdekei és jólléti igényei közt sem létezik szükséges ellentét, sőt inkább könnyen felismerhető érdekvizonyosság, melyet csak azon rövidlátó politikusok akarnak tagadni, a kik szerint Magyarország felvirágzása csak Ausztria rovására és kárával történhetnék. Ezen nagy elvre, melynek praktikus formulázásában Berzeviczynek Smith Ádám alapjain tovább építve, korának legelső szaktudósait, egy J. B. Say-t, Malthust, Simondit és Ricardot némileg megelőzte, s egyikét a tudomány

sarkalatos dogmáinak alkalmazta először egy fényes conerét példában, s mutatta ki egész horderejében egy az életből vett nagyszerű próbakövön: fektette azután szerzőnk az international kereskedelemszabadság iránti követeléseit általában és hazánk szempontjából különösen, utalva arra, hogy mihelyt Magyarország nyers termékeit szabadon vihetendi külföldre, azok állása megjavuland; az idegen országokból bejövendő pénz lassu belforgalmunkat élénkebbé teendi; a kereseti s vállalkozási alkalmak szaporodni fognak; a népesség száma növekedik; ipari és gyári vállalatok meghonosulandnak; s mindezekkel egybefüggésben még magoknak az osztrák tartományoknak jólléte is emelkedni fog, mert a felviruló Magyarország jobb vevőjök lesz, az osztrák gyáripár készítményei Magyarországon bőségesb mennyiségben fognak elkelni, a magyar üzlet-adósságok könnyebben lesznek behajthatók; sőt a birodalom két fele közt előállandó vetélykedésnek és versenynak is meg-leendnek jó következtései stb.

Érdekesek e szakaszban még Berzeviczy kitérései a közjogi kérdések mezejére; midőn egyebek között (összefüggésben az imént mondottakkal) azt jegyzi meg, hogy feltéve, hogy Magyarország anyagi felvirágzása az osztrák tartományoknak hátrányára is lehetne, kérdés: van-e Ausztriának joga minket fejlődésünkben feltartóztatni? Magyarországot, mely önmagára álló s független birodalom, s tehát közgazdasági tekintetben se lehet más országnak alávetve; anél is inkább, miután Magyarország a monarchia erejének súlypontja, hatalmi állásának kimerithetetlen erőforrása. *) Mig ugyan ezen eszmenetben valamivel alább a következő figyelemre méltó nyilatkozatot teszi: ha van része az uralkodó f. ház nagy birodalmának, a mely bizonyos előszeretetre volna érdemes, az bizonyosan Magyarország; ámde Magyarország ezt sohase követelte; igazság és méltányossági érzetöknél fogva sohase kértek a

*) Valóban geniális átvitele az 1791-ki 10-ik törvénycikk „Regnum Hungariae, independens, propriam habens consistentiam et constitutionem, nulli alteri regno obnoxium stb. nagyhorderejű tételeinek a nemzetgazdaság terére!

magyarok mást, mint azt, hogy úgy mint a monarchia többi országaival bánjanak vele; jogai, igazai tiszteletben tartassanak s súlyjának megfelelő gonddal kormányoztassék.”

A VIII-ik fejezetben behatóbban vizsgálja szerzőnk a közlekedési és szállítási ügyet; rámutat e tényezőnek jelentőségére az iparosság és kereskedés felvirágzása körül; leírja hazai ut- és folyamrendszerünk főbb irányait és tökélyetlenségeit; ajánlja a csatornák kiépítését; a magyar alsó- és felvidéknek a folyamszabályozás által egymással való szorosb egybekötését; — míg a IX-ik fejezetben hazánk éjszaka felé irányuló kereskedését veszi szemügyre; annak szomorító hanyatlását említi; s arra utal, hogy egyfelől Poroszországgal, másfelől az éjszakai államokkal kellene kereskedelmi szerződések által állandó összeköttetésbe jutni, a mire (B. szerint) a készség és hajlandóság az illető államoknál megvolna. — Befejezésül még azt hangsúlyozván, hogy mennyivel volna erősebb és virágzóbb Magyarország, ha gazdag kincsforrásai jobban s teljeseb mértékben aknáztatnának ki, s oly sok részint természetes, részint mesterséges akadály fejlődését fel nem tartóztatná!

VI.

Berzeviczy második munkája a németül írott „Ansicht des asiatischen-europäischen Welthandels, nach dem jetzigen Zeitbedürfniss betrachtet“, mely egy évtizeddel később (vagyis 1808-ban) jelent meg mint első dolgozata. Ebben szerzőnk az ázsiai-európai világkereskedés kérdésével foglalkozik, s valóban magas, emberiségi szempontból ölelvén fel a feladványt, azon nagyhorderejű indítványt tartalmazza, hogy szemben a Napoleoni háborúk által megzilált nemzetközi kereskedési viszonyokkal, oda kellene törekedni, hogy az ázsiai-indiai forgalom Európa nyugati államainak kezeiből kivéttessék, s az Osztrák-magyar birodalmon, meg Oroszországon át vezetessék. Erre a végre szerzőnk a nevezett két nagy államnak szorosb kereskedési összeköttetésbe lépését, s jelestül a keresk. szabadság s a teljes reciprocitásnak elvére alapított kereskedelmi szerződések alapján való viszonylatba jutását javasolja; s azt teszi hozzá, hogy ha

ily conjunkturák mellett egy nagy szabadalmas kereskedő-társulat (az állam segélyével, sőt egyenesen résztvevőként való belépésével) létesítenék, kikötők és rakodó helyek alkottatnának, kitűnő szakférfiak ama távoli tartományokba kutatásokra kiküldetnének; állandó telepek, ügynökségek a keleti államokban szerveztetnének*), nagyobb szerű folyam- és utrendezések történnének: lassanként az egész keletindiai, chinai, arabs, perzsa és török-ázsiai forgalom az osztrák-orosz birodalmakon át venné útját, s nemcsak ezek az országok hanem egész Európa venne innen lendületet s nyerne jelentékenyen e változás folytán.**)

Nem érdektelen mozzanat Berzeviczy ugyan e művében az is, hogy Ausztriáról kiméletesbben és tartózkodóbban nyilatkozik mint első munkájában; ámbár kereskedelmi politikájának elszigetelő irányát erősen korholja; hogy az ipar- és kereskedési szabadság elvét e könyvében is melegen ajánlván, egyebek közt Smith Ádám nemzetgazdasági (általa classikusnak czímzett) művéből való idézettel is támogatja; a tervezete ellen irányozható kifogásokat már előre is megczáfolni igyekszik; s végül még két igen fontos s általános irányú enunciációt tesz, jelesül először: annyiban, hogy az akkori időben tömeges forgásban lévő papírpénzt illetőleg azt jegyzi meg, hogy a papírfizetési jegyek addig, a míg mennyiségök a kellő határok közt megmarad, jótékony, productiót és ipart éltető hatásúak, de ezen a határon túlmenve, helytelen és káros drágaságot idéznek elő, s az előbbeni jó hatást megromtják; másodsor: annyiban, hogy a munkabérről is beszélvén, egy helyen igen találóan azt mondja, hogy az a társadalmi jóllét egyik legbiztosb ismérve, s hogy magas munkabér, bár mit is irjanak ez ellen, — jó jel a nemzetgazdaságban; s hozzáteszi (szintén igen helyesen) hogy meg kell azonban különböztetni puszta névbeli és valódi azaz reális munkabér között.

*) Ugyan e munkája egyik helyén azt jegyzi meg szerző, hogy tekintettel a zsidók industrius és vállalkozó jellemére, szükséges lenne ezeket különösen az ügy körül az érdekeltségi kapocsba belevonni (Id. m. 56. l.)

**) Némileg elméleti előhírnöke a Suez-osatorna-létesítési mozgalomnak!

Berzeviczy utolsó műve, mely közgazdasági kérdésekkel foglalkozik, a „De Indole et Conditione Rusticorum in Hungaria“ cz. dolgozat, melyben egyebek között arra utal, hogy az alsó néposztály súlyos társadalmi helyzete, csekély szükségleti mérve, stb. a közgazdasági haladás igen nagy hátrányát képezik; másfelől közelebbi pillantást vet a magyar adóügyre, ezt hiányosnak és helytelennek nevezi, a nélkül azonban hogy az evvel összefüggő pénzügytani nézeteinek további kifejezést adna.

* * *

Ennyit Berzeviczyről mint nemzetgazdasági íróról, — kinck munkái hangosan szóló bizonyosságai annak, hogy e kiváló szakférfiúban Magyarország a 18 ik és 19-ik század fordulaton ép úgy birta egyikét a közgazdaság-tudomány nagy alapítóinak, mint Anglia Malthussjában, Lauderdaléjében; Frankhon Say-je és Sismondijában; Németország Sartorinsja és Hufelandjában, vagy Olaszország Giójájában; és hogy Skerletz Miklósunk az e kor másik nagy szakképviselője mellett kétségtelenül Berzeviczyt illeti meg hazánkban a Széchenyi-kor előtt a legfényesb hely nemzetgazdasági íróink sorában.

KAUTZ GYULA.